

**UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI
FILOZOFICKÁ FAKULTA**

**PROFESIJNÁ ETIKA UČITEĽA ETICKEJ VÝCHOVY
BAKALÁRSKA PRÁCA**

112bb911-aca2-4aa5-a516-6b76068aa609

UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI
FILOZOFICKÁ FAKULTA

PROFESIJNÁ ETIKA UČITEĽA ETICKEJ VÝCHOVY

Bakalárska práca

112bb911-aca2-4aa5-a516-6b76068aa609

Študijný program: Učiteľstvo telesnej výchovy a učiteľstvo etickej výchovy

Študijný odbor: 1. 1. 3. Učiteľstvo umelecko-výchovných a výchovných predmetov

Pracovisko: Katedra etickej a občianskej výchovy PdF UMB

Vedúci bakalárskej práce: PhDr. Janka Kysel'ová, PhD.

Banská Bystrica 2015

Martin Kožiak

ČESTNÉ VYHLÁSENIE

Čestne vyhlasujem, že bakalársku prácu som vypracoval samostatne a všetky použité pramene som uviedol v zozname použitej literatúry.

.....

Martin Kožiak

POĎAKOVANIE

Touto cestou sa chcem poďakovať vedúcej
mojej práce PhDr. Janke Kyseľovej, PhD. za
odborné vedenie bakalárskej práce, za cenné
pripomienky, jej trpezlivosť a srdečný prístup.

.....

Martin Kožiak

ABSTRAKT

KOŽIAK, Martin: *Profesijná etika učiteľa etickej výchovy*. (Bakalárska práca). Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Pedagogická fakulta; Katedra etickej a občianskej výchovy. Školiteľ: PhDr. Janka Kyseľová, PhD. Stupeň odbornej kvalifikácie: bakalár. Banská Bystrica, 2015. Rozsah práce: 36 s.

V bakalárskej práci sa zaoberáme otázkami nastolenými v profesijnej etike učiteľa etickej výchovy. Zmeny spoločenského života, humanizácia vzdelávania, zmena hodnôt a životného štýlu ľudí nás nútia k potrebe riešiť tieto otázky, ktoré sa týkajú najmä morálneho záberu učiteľa. Morálne a hodnotové problémy, agresivita v prostredí školy, nedostatočné ohodnotenie učiteľského povolania sú situácie, ktoré nútia učiteľa reagovať na ne priamo a zodpovedne. Profesijná morálka učiteľa je neoddeliteľnou súčasťou každého učiteľa, keďže len správne morálne a osobnostné hodnoty človeka by mali byť sprostredkované autoritou učiteľa žiakom. V kapitolách práce sa zameriavame na pojem morálky, jej vývin a funkcie. Ďalej v práci definujeme pojem etika ako veda o morálke a jej základné princípy, ktoré sú nevyhnutné v profesii učiteľa. Hlavnú časť bakalárskej práce tvorí učiteľská etika, charakterizovanie pojmu aj predmetu jej skúmania. V práci sa zdôrazňuje potreba znovu oživiť etický kódex v učiteľskej profesii na všetkých školách Slovenska.

Kľúčové slová: Morálka. Etika. Osobnosť učiteľa. Profesijná etika učiteľa. Etický kódex.

ABSTRACT

KOŽIAK, Martin: *The professional ethics of the Teacher of Ethics*. (Bachelor Thesis). University of Matej Bel in Banská Bystrica. Faculty of Education; Department of Ethics and Civics Education. Supervisor: PhDr. Janka Kyseľová, PhD. Degree of qualification: Bachelor. Banská Bystrica, 2015. 36 pages.

The bachelor thesis deals with the issues raised in the professional ethics of teachers. Changes in social life, humanizing of the education, changing of the values and lifestyle of people force us to solve these issues, which particularly concern the moral dimension of the teacher. Moral and value issues, aggression at school, lack of evaluation of the teaching profession are situations that force teachers to respond to them directly and responsibly. Professional teacher morale is an integral part of every teacher, as only the correct moral values should be mediated by the teacher's authority to students. The chapters of the thesis focus on the concept of morality, its development and function. Further, work defines the concept of ethics as the science of morality and the fundamental principles which are essential in the teaching profession. A major part of the thesis consists of teaching ethics, characteristic of the concept and the object of study. In the work we emphasize the need to reinvigorate the code of ethics of the teaching profession at all schools in Slovakia.

Key words: Morality. Ethics. Teacher's personality. Professional ethics of the teacher. Code of Ethics.

OBSAH

ÚVOD	7
1 PROFESIA UČITEĽA, JEHO OSOBNOSŤ, ETICKÝ KÓDEX.....	8
1.1 Etický kódex učiteľa	8
1.2 Etický kódex študenta	10
1.3 Osobnosť učiteľa.....	11
1.4 Etický rozmer učiteľskej profesie	12
1.4.1 Normatívny rozmer etickej dimenzie	14
1.4.2 Personálny rozmer etickej dimenzie učiteľskej profesie	14
1.4.3 Interpersonálny rozmer etickej dimenzie	15
2 ETIKA A MORÁLNE SPRÁVANIE SA ČLOVEKA.....	17
2.1 Vymedzenie pojmu a predmet skúmania	17
2.2 Princípy morálneho správania sa človeka	18
3 MORÁLKA AKO SPOLOČENSKÝ JAV	22
3.1 Funkcie morálky a jej štruktúra.....	23
3.2 Pohľad niektorých osobností na pojem morálky.....	25
3.3 História morálky v etapách dejín ľudstva	25
4 PROFESIJNÁ ETIKA, PROFESIJNÁ ETIKA UČITEĽA	28
4.1 Profesijná etika.....	28
4.2 Učiteľská etika a jej predmet skúmania	30
4.3 Niektoré koncepcie učiteľskej etiky.....	31
ZÁVER.....	33
Zoznam bibliografických odkazov	34

ÚVOD

Môže sa zdať, že v súčasnej dobe sú otázky morálky a etiky len nejakými zabudnutými normami, ktorými sa riadi už iba málokto. Učiteľská profesia je povoláním, ktoré vzdeláva a vychováva nové generácie. Učiteľ je osobou, na ktorú boli od nepamäti kladené vysoké požiadavky týkajúce sa nielen jeho profesionality a odbornosti, ale i jeho správania sa. Žiaci, často i nevedome, majú v učiteľovi svoj vzor.

Je smutné, že v súčasnosti má profesia učiteľa nie veľmi vysoké spoločenské postavenie. Vyplýva to jednak zo slabého finančného ohodnotenia tohto povolania, ako i neobjektívneho posudzovania reality žiakmi i ich rodičmi, ktorí sa nazdávajú, že vedia všetko lepšie ako samotní učelia.

Dôvody upadajúcej morálky spoločnosti ma viedli k napísaniu tejto bakalárskej práce. Škola by mala byť prostredím vychovávajúcim ľudí k morálnym hodnotám i princípom, ako sú pracovitosť, spravodlivosť, úprimnosť a iné, mala by vychovávaním morálne zmýšľajúcich a konajúcich osobností formovať lepšiu prítomnosť i budúcnosť. Učiteľ svojím povolaním, ale hlavne svojou osobnosťou dokáže ísť žiakom príkladom, dokáže v nich rozvíjať etické princípy najmä tým, že ich sám dodržiava.

Bakalárska práca sa venuje otázkam morálky a etiky v štyroch hlavných kapitolách. V úvodnej kapitole práce sa zameriavame na charakteristiku profesie učiteľa, ako aj jeho osobnosti. Venujeme sa etickému kódexu učiteľa, ktorý pomáha učiteľovi zachovávať morálny a etický rozmer jeho profesie a takisto i riešiť rôzne vzniknuté konfliktné situácie. Takisto predstavujeme i etický kódex žiaka, ktorý si vytvára každá škola. Sústreďujeme sa na etický rozmer učiteľskej profesie z hľadiska normatívneho, personálneho i interpersonálneho.

Druhá kapitola bakalárskej práce je venovaná vymedzeniu pojmu etika a stanoveniu predmetu skúmania tejto vednej disciplíny. Charakterizujeme v nej i konkrétne princípy morálneho správania sa človeka, ktoré by mal učiteľ mať na zreteli pri výkone svojej profesie a takisto by ich mal sprostredkovať aj svojim žiakom.

V tretej kapitole práce sa venujeme odborno-teoretickému charakterizovaniu morálky ako spoločenského javu a jej štruktúry. Poskytujeme pohľad rôznych autorov z histórie i súčasnosti na pojem morálky.

V poslednej kapitole práce sa bližšie venujeme pojmu profesijná etika, konkrétne profesijnej etike v práci učiteľa. Podávame i prehľad niektorých koncepcií učiteľskej etiky.

1 PROFESIA UČITEĽA, JEHO OSOBNOSŤ, ETICKÝ KÓDEX

1.1 Etický kódex učiteľa

Etický kódex je súbor všeobecne uznávaných a všeobecne uplatňovaných morálnych noriem, ideálov a princípov spoločnosti, pre ktorú je určený, ktoré idú nad rámec legislatívne upravených zákonov. Je jedným z najvýznamnejších spôsobov vnášania etiky do každodenného života a usmerňovania správania sa člena tejto spoločnosti.

Každá spoločnosť v histórii sa riadila svojimi normami správania sa. Už v staroveku boli cenené vlastnosti ako spravodlivosť a statočnosť, ako dokladajú najstaršie eposy jednotlivých národov. Rôzne spoločnosti a náboženstvá oddeľujú dobro od zla (Chammurapiho zákonník, Biblia – Deuteronomium ako jedny z prvých etických kódexov), ale k zásadnému zlomu došlo vtedy, keď filozofia prešla od skúmania prírody k štúdiu človeka – tvorcu morálnych noriem (Konfucius, Lao-c', Sokrates, Platón, Epikuros) (http://sk.wikipedia.org/wiki/Etický_kódex).

Etické kódexy možno rozdeliť podľa obsahu na aspiračný kódex, výchovný kódex a regulačný kódex. Aspiračný kódex opisuje ideál, ku ktorému by malo konanie ľudí smerovať. Vo výchovnom kódexe sú presne určené pokyny a regulačný podrobne rozpracúva morálne požiadavky.

Aj od učiteľa sa očakáva autonómnosť rozhodovania s vysokou mierou rozvážneho a kompetentného úsudku.

Dominantným kritériom nielen učiteľskej profesie je utváranie hodnôt a postojov, čo odborníkov núti rešpektovať isté normy a poskytovať služby spôsobom zohľadňujúcim dobro spoločnosti.

Mnohé profesie si vytvárajú svoje vlastné etické pravidlá, ktoré si prezentujú vo forme etických kódexov (napr.: Etický kódex štátneho zamestnanca, Kódex slovenskej lekárskej komory a pod.), a to z dôvodu súčasnej profesijnej a ekonomickej činnosti riadenej zákonmi, v ktorých je však obsiahnuté len minimum etiky.

Etické normy, hodnoty a zásady sú orientované na ľudskú vnímavosť, pochopenie, porozumenie a orientujú nás do budúcnosti. Etické kódexy nevyriešia všetky problémy

danej profesie, sú len pokusom o zmapovanie motívov profesijných činností a naznačením etických problémov, do ktorých sa pri výkone profesie pracovníci môžu dostať.

„Etický kódex vo všeobecnosti predstavuje súhrn etických požiadaviek, ktoré sú nevyhnutné pre vykonávanie určitej profesie“ (Kudláčová, 2002, s. 46). Ide o isté etické požiadavky, ako napríklad postavenie danej profesie v spoločnosti, možnosti odborného rastu, vzťahy medzi odborníkom a klientom, pravidlá v prípade porušenia zásad a pod.

Najdôležitejšou funkciou profesijného etického kódexu je regulácia správania sa subjektov. H. Janotová ďalej uvádza tieto funkcie etického kódexu: „riadiaca, preventívna, výchovná, podporná, kreačná, antistresujúca, informatívna“ (Janotová a kol., 2005, s. 19).

Etický kódex vo všeobecnosti tvoria pravidlá a pokyny, ktorými sa subjekty majú riadiť alebo návody, ako majú riešiť problémové situácie.

W. Gordon a T. Sork tvrdia, že „je veľmi dôležité mať etický kódex v každej profesii, lebo ustanovuje princípy a hodnoty na usmernenie praxe. Takisto ustanovuje hranice pre prijateľné etické a profesijné správanie sa. Poskytuje dôležitý rámec referencie pre správanie sa, ktorý môžeme použiť ako základ pre rozhodovanie sa učiteľov a vedenia školy.“ (Gluchmanová, 2008, s. 73).

Ján Mráz (Mráz, 2006) uvádza platný etický kódex súčasného pedagóga, v ktorom rozvádza dve zásady, a to záväzok voči povolaniu a záväzok voči študentovi.

Záväzok voči povolaniu – povolanie pedagóga si vyžaduje najvyššie profesionálne a morálne kvality, pretože je verejnosťou spájané s dôverou a zodpovednosťou.

Záväzok voči študentovi – pedagóg by mal pomáhať každému študentovi realizovať jeho potenciál a stať sa prospešným členom spoločnosti. Takisto by sa mal snažiť stimulovať jeho túžbu po nadobúdaní vedomostí, po poznaní.

Záväzok voči študentovi ďalej rozvíja formou úloh, stanovuje, čo učiteľ môže a nemôže. Pedagóg sa musí usilovať ochraňovať študenta pred situáciami, ktoré by mohli ohroziť jeho zdravie alebo vzdelávanie.

Učiteľ rešpektuje žiaka ako rovnocenného partnera so všetkými občianskymi právami a povinnosťami a právami a povinnosťami vyplývajúcimi z Deklarácie práv dieťaťa a iných dokumentov. Vzťah učiteľa a žiaka je postavený na vzájomnej úcte, pochopení a ústretovosti. Učiteľ zaručuje rovnaký prístup ku všetkým bez ohľadu na rasu, farbu pleti, vieru, jazyk, náboženstvo, politické presvedčenie, sociálny pôvod, majetok

alebo iné postavenie. Nikoho nemožno z tohto dôvodu zvýhodňovať, nezvýhodňovať alebo poškodzovať. Nesmie byť voči žiakovi zaujatý a tiež nemôže brániť žiakovi vyslovovať svoje vlastné názory. Taktiež nezasahuje do rodinného a súkromného života. Učiteľ nesmie vedome podávať klamlivé informácie, snaží sa žiakom poskytnúť objektívny a komplexný prehľad informácií o určitej problematike. Nezneužíva informácie o svojich kolegoch, pokiaľ to nevyžaduje zákon, nesmie vedome poskytovať informácie o svojich spolupracovníkoch, tiež sa nesmie zúčastňovať na porušení cti a dôstojnosti žiaka. Nesmie prijať žiadny dar, úplatok poskytnutý s cieľom ovplyvniť jeho profesionálne konanie a rozhodovanie (<http://www.komoraucitelov.org/sekcia-6-kodex.html>).

Učiteľ v školskom prostredí často naráža na problémy eticko-morálne, ktoré si vyžadujú profesijno-mravné správanie. Preto je nevyhnutná znalosť profesijných etických noriem v praxi učiteľa a aj študenta učiteľstva. Dodržanie noriem je vecou cti učiteľa. Za svoje konanie zodpovedá v prvom rade sebe samému, potom žiakom a rodičom, nadriadeným a kolegom.

1.2 Etický kódex študenta

Etický kódex študenta je zovšeobecnením hodnôt, princípov a pravidiel správania, ktorými sa študenti riadia počas štúdia na určitej škole.

Tak ako učiteľ, aj študent sa so svojim správaním a postojom stáva rovnocenným partnerom učiteľa. Hrdo a úspešne reprezentuje svoju školu, rešpektuje pravidlá a nariadenia vydané školou. Študent bojuje proti všetkým formám diskriminácie, priamej alebo nepriamej. Nevhodné správanie a obťažovanie sú neprípustné. Vytvára vzťahy založené na dôvere a porozumení, je tolerantný a ohľaduplný, so všetkými ľuďmi zaobchádza rovnako bez ohľadu na etnickú príslušnosť, vek, pohlavie, vieru, politické názory, sexuálnu orientáciu.

Študent vyjadruje slobodne a slušne svoj názor, je čestný, úctivý a citlivý k potrebám druhých. Tiež akceptuje a pomáha riešiť problémy svojich spolužiakov. Svojim správaním nebráni vyučujúcim a ostatným študentom v riadnom plnení ich povinností (<http://www.ef.umb.sk/index.asp?uid=519>).

1.3 Osobnosť učiteľa

V odbornej literatúre, ako i v chápaní širokej verejnosti nachádzame nespočetné množstvo definícií pojmu osobnosť. Jednou z nich je i pohľad na pojem osobnosť ako na uznávaného človeka, ktorý je „kladne prijímaný, svojrázny svojim životom a konaním“ (Pedagogický slovník, 1998, s. 157).

Človek je vo svojej jedinečnosti predmetom rôznych vedných odborov. Ako prvá uvažovala o osobnosti filozofia, ktorá sa zaoberá pôvodom, poslaním a cieľom ľudského bytia. Podľa Říčana (1972) sa človek stáva osobnosťou vtedy, keď je schopný sa samostatne rozhodovať a svoje rozhodnutie sa snaží i uskutočňovať.

Osobnosť učiteľa je kľúčom k úspechu jeho činnosti. Charakter a kvalita vzťahu so študentmi tiež ovplyvňuje osobnosť učiteľa, taktiež rozvoj ich vedomostí aj celej osobnosti.

Štefanovič (1967) chápe osobnosť učiteľa ako „súhrn všetkých jeho vlastností, ktoré istým spôsobom vplývajú na žiakov a súčasne ovplyvňujú výsledky učiteľskej a žiakovej činnosti“ (Kudláčová, 2002, s. 19).

V máloktovej profesii majú osobnostné črty takú významnú úlohu ako práve v učiteľskej. Práve učiteľ inšpiruje žiakov, aby rozvíjali svoj odborný a ľudský potenciál, musí zvládnuť špecifický okruh problémov (Kudláčová, 2002).

Na osobnosť učiteľa sú v súčasnosti kladené mnohé požiadavky. Autorka Kariková medzi ne zaraďuje primerané posúdenie reality, snahu po sebaopznaní, schopnosť ovládať svoje konanie, schopnosť vytvárať pozitívne emocionálne väzby s inými, čínorodosť a tvorivosť, odolnosť voči záťaži, zmysel pre humor, schopnosť primeranej komunikácie, ako aj pre svoju prácu najdôležitejšie, požiadavky na morálne a charakterové vlastnosti učiteľa (Kariková, 1999).

Morálne nároky na osobnosť učiteľa sú dôležité hlavne z toho dôvodu, že učiteľ sa stáva pre žiaka objektom napodobňovania, akýmsi vzorom či modelom správania. Učiteľ naplňa ciele svojej profesie len vtedy, ak u žiakov vyvolá pocity úcty a dôvery. Preto musí disponovať takými vlastnosťami ako je láskavosť, trpezlivosť, spravodlivosť ako aj celý rad ďalších kladných vlastností prijímaných v spoločnosti.

Základnými kritériami na morálne vlastnosti osobnosti učiteľa sú najmä úcta k ľuďom, ochota pomáhať, zásadovosť, čestnosť, úprimnosť, pracovitosť či mierumilovnosť. Tieto vlastnosti by mal učiteľ zároveň rozvíjať i u svojich žiakov.

Brezinka (1990) považuje za najdôležitejšie morálne a charakterové vlastnosti učiteľa najmä úsilie o blaho žiakov, sebadisciplínu, trpezlivosť, duševnú bdelosť a schopnosť vcítiť sa (Kariková, 1999).

Východiskovou paradigmou osobnosti učiteľa v ponímaní autorky Kudláčovej je trojdimenzionálny model osobnosti učiteľa, v ktorom analyzuje osobnosť učiteľa v troch rozmeroch, a to v odborno-vzdelávacom, etickom a psychologickom rozmere. Odborno-vzdelávací rozmer sa týka odbornej a metodickej pripravenosti učiteľa. Psychologický rozmer má na zreteli rôzne psychologické problémy, ktorým môže učiteľ čeliť pri výkone svojho povolania. Etický rozmer sa vzťahuje na úroveň etického poznania (Kudláčová, 2002).

1.4 Etický rozmer učiteľskej profesie

Každá profesia má svoj etický rozmer viazaný na konkrétne historické obdobie jej vývoja a s ním spojené i špecifické vlastnosti. Takisto v povolaní učiteľa nemôžeme akceptáciu etických noriem (Kudláčová, 2002).

Etická dimenzia učiteľskej profesie podľa Brezinku sa týka odbornej spôsobilosti a étosu povolania (Brezinka, 1996). Je to „normatívny, eticko-personálny a interpersonálny rozmer, prostredníctvom čoho sa špecifikuje morálka učiteľského povolania“ (Kasáčová, 2004, s. 34).

Morálnou stránkou učiteľského povolania je primárne zodpovednosť, ktorú má mať každý učiteľ za svoje konanie na pracovisku a za následky takéhoto konania.

Kasáčová rozpracúva konkrétne paradoxy, ktoré by mal učiteľ poznať a byť si ich vedomý pri výkone svojej profesie. Ide o paradoxy sloboda verzus zodpovednosť, pedagogická veda verzus etika, etika verzus informovanosť, učiteľova profesionalita – konečný stav verzus rozvoj a kontrolovateľnosť profesionálneho výkonu verzus ochrana profesionálnej cti.

Paradox sloboda verzus zodpovednosť poukazuje na skutočnosť, že učiteľ má právo slobodne sa rozhodovať a povinnosť odborne sa zodpovedať. Učiteľ sa slobodne rozhoduje

o pedagogickom postupe, ktorý zvolí, ale i o postupe rozvoja samotného žiaka. Za žiaka tým pádom preberá zodpovednosť a prostredníctvom toho vstupuje aj do jeho sféry slobody. Žiak si interiorizuje i vzorce správania učiteľa.

Pedagogická veda verzus etika súvisí s voľbou pedagogických metód, foriem a postupov učiteľom, ktorý často sám rozhoduje o tom, či jeho pedagogické postupy sú správne. Etickým rozmerom tohto rozhodovania je práve samotný žiak, na ktorého by mal učiteľ prihliadať, ba dokonca nechať mu istú mieru na rozhodovaní. Na základe etických princípov by mal učiteľ voliť mieru preniknutia do psychiky dieťaťa a intervencie do jeho problémov.

Ďalším paradoxom je paradox etika verzus informovanosť. Pre učiteľa je nevyhnutné mať informácie o študentovi, o jeho rodine, ako aj sociálnych vzťahoch v triede. Zároveň mu však z profesie vyplýva i povinnosť zachovať ochranu údajov. Je preto dôležité zachovávať normy etiky pri využívaní nadobudnutých poznatkov.

Učiteľova profesionalita – konečný stav verzus rozvoj v sebe nesie požiadavku na permanentné vzdelávanie učiteľov. Učitelia sa musia neustále vzdelávať a pracovať sami na sebe.

Posledným paradoxom je kontrolovateľnosť výkonu verzus ochrana profesionálnej cti. V tomto paradoxe ide o skutočnosť, že je veľmi ťažké kontrolovať výkon učiteľa. Často ide len o sebakontrolu. Kontrola výkonu má byť profesionálnou vecou a má sa podieľať nástrojom na ochranu profesionála, pretože často sa stretávame so situáciou, kedy neprofesionáli (rodičia, spoločnosť) zasahujú do profesionálnych právomocí učiteľa, často i neoprávnene.

Tak ako neexistuje ideálny učiteľ, nie sú ideálni ani žiaci, ani rodičia, ani spoločnosť. Preto podstatou etiky profesie učiteľa je hľadanie kompromisu pre dobro detí aj učiteľa (Kasáčová, 2004).

Hovoriac o morálke povolania učiteľa, ide o faktory ohraničujúce mravnosť myslenia, konania a správania sa v profesijných situáciách učiteľa. Kasáčová poukazuje na tieto faktory podľa troch rozmerov, a to podľa rozmeru normatívneho, personálneho a sociálneho (Kasáčová, 2004, s. 38).

1.4.1 Normatívny rozmer etickej dimenzie

Tomuto rozmeru Kasáčová prideliuje nadprofesionálny charakter. To znamená, že sú preň platné zákonné normy občianskeho, pracovno-právneho vzťahu, dané občianskym zákonníkom, školskými zákonmi a vyhláškami a pod. Tie upravujú jeho povinnosti ako aj práva, podľa ktorých sa môže a má mravne správať. Normatívny rozmer určujú aj princípy akceptované v spoločnosti, ktoré humanistická pedagogika považuje za základné normy, ktoré si vážia osobnosť človeka, a tak i učiteľa i žiaka.

Normami určujúcimi morálku učiteľskej osobnosti sú i náboženské a lokálne akceptované normy, ktoré ovplyvňujú vnímanie určitého druhu a typu správania a konania učiteľa. Je zrejmé, že od učiteľa sa očakáva mravnejšie správanie než je akceptované u príslušníkov iných profesií práve z dôvodu, že svojim správaním a konaním pôsobí i na žiaka a stáva sa jeho vzorom. Tak je jeho správanie posudzované prísnejšie ako u iných profesií.

„Cieľom dosahovania normatívneho rozmeru mravnej dimenzie je individuálna mravnosť a rešpektovanie zákonnosti. Ich obsah tvoria mravné a právne normy. Prostriedkom dosahovania individuálnej mravnosti je mravné a právne vedomie a sebakontrola (Kasáčová, 2004, s. 39).

1.4.2 Personálny rozmer etickej dimenzie učiteľskej profesie

Personálny rozmer je odrazom jedincom zvnútornenej morálky spoločnosti, ktorá sa prejavuje v jeho konaní, správaní, myslení, osobných a profesionálnych situáciách. Základom personálneho rozmeru je najmä úcta k sebe samému, dôvera vo svoje presvedčenie a zvnútornené normy či vzorce správania. Personálny rozmer hovorí teda najmä o etickom vzťahu jedinca k sebe samému. Dôležitým prvkom je tu sebareflexia, ktorá si vyžaduje porovnávanie reálneho vnímania seba samého s predstavami o ideálnom ja.

Cieľom personálneho rozmeru etickej dimenzie je teda akýsi profesionálny ideál. Má osobno-profesionálny charakter. „Prostriedkom k dosahovaniu cieľa je neustála sebareflexia, sebaopoznanie, sebahodnotenie a sebakorekcia“ (Kasáčová, 2004, s. 39).

1.4.3 Interpersonálny rozmer etickej dimenzie

V interpersonálnom rozmere etickej dimenzie učiteľskej profesie ide o samotnú podstatu profesie učiteľa, a to o vytváranie vzťahov s inými. Cieľom etického snaženia v interpersonálnom rozmere učiteľa je ideál dobra. Na základe sociálno-profesionálneho charakteru tohto rozmeru je dôležité si uvedomiť, že tu nejde len o učiteľovu osobnú predstavu o tomto ideáli, ale i o zhodu s tým, čo považujú za dobro i tí, s ktorými učiteľ vytvára vzťahy.

Kasáčová formuluje etické sociálno-profesionálne charakteristiky, ktorých poznanie a osvojenie si učiteľom je nevyhnutné pre profesionalizovanie sociálno-vzťahovej roviny povolania učiteľa.

Prvou charakteristikou je láska k deťom bez podmienok a úľav, čo znamená, že ide o lásku, v ktorej sa nekladú žiadne podmienky. Láska k dieťaťu nemôže byť iba odmenou za jeho výkon či poslušnosť, ale učiteľ musí byť schopný dávať žiakom lásku i vtedy, keď sa žiakovi nedarí. Zelina hovorí, že profesionalita učiteľa spočíva „práve v daní nádeje, dôvery a lásky k deťom“ (Kasáčová, 2004, s. 40).

Druhou charakteristikou je autorita bez vynucovania. Etický rozmer autority učiteľa je v tom, že učiteľ si svoju autoritu a moc nevynucuje prostriedkami moci ako sú tresty, zákazy a príkazy. Podľa Kosovej sa autorita má upevňovať kompetentnosťou vyučovania učiteľa, spôsobom vyjadrenia jeho statusu, metódami riadenia triedy a schopnosťou riešenia konfliktov (Kosová, 1998). Autorita bez vynucovania nevytvára medzi žiakmi atmosféru strachu, a teda nemôže byť vyvolaná ani odkazovaním na vyššiu autoritu, Takisto však nemôže byť vyvolaná ani opačným spôsobom, napríklad, znižovaním reálnych požiadaviek a pod. Učiteľ sa svojou profesionalitou má stať autoritou nielen žiakov, ale aj ich rodičov.

Ďalšou charakteristikou je pedagogický takt nielen ako zmysel pre mieru či zdvorilosť. Týka sa tak jeho profesionality ako i jeho osobnosti. V širšom ponímaní pedagogického taktu ide o „schopnosť voľby vhodných a individuálne optimálnych stratégií morálneho ovplyvňovania žiakov“ (Kasáčová, 2004, s. 40) Takt sa prejavuje vo vyučovacom procese, ako i mimo neho, v sociálnej interakcii so žiakmi i s ich rodičmi. Prostriedkom vyjadrujúcim pedagogický takt učiteľa sú všetky jeho pedagogické činy, rozhovor, pochvala či kritika. Základným kritériom pôsobenia pedagóga je schopnosť viesť žiaka k sebaúcte a sebadôvere.

Empatia bez straty výchovného cieľa je ďalšou charakteristikou. Empatia ako schopnosť vcítiť sa do pocitov žiakov, nesmie učiteľa odviesť od pôvodného zámeru, i keď ide o negatívne stavy ako stres pred písomkou, či strach z hodnotenia. Empatia, majúca na zreteli jej etický rozmer, znamená vytvorenie takých výchovno-vzdelávacích podmienok, ktoré zohľadňujú pocity detí a zároveň v nich eliminujú negatívne procesy vnímania (stresové, zákazové či deštruktívne). „Empatia nemá byť pre učiteľa záťažou v podobe pocitu viny za pocity nepohody toho druhého, ale spôsobom reflexie vlastného profesionálneho pôsobenia“ (Kasáčová, 2004, s. 41).

Kongruencia znamená zhodu, súhlasnosť. Budovanie zhody medzi učiteľom a žiakom či jeho rodičmi je cestou taktiky, v ktorej si učiteľ kladie za cieľ presvedčiť ich o správnosti svojich postupov.

Poslednou charakteristikou je altruizmus bez pocitu sebaobetovania a sebaľútosti. V etickom rozmere profesie učiteľa je nezištnou súčasťou profesionálny charakter starostlivosti, ktorý na jednej strane nemôže presahovať istú mieru, a na druhej strane nevyvoláva v učiteľoch pocity neopätovanej starostlivosti a nevďaku. Takto ponímaný altruizmus učiteľa ho ochráni pred „vyhorením“ (Kasáčová, 2004).

2 ETIKA A MORÁLNE SPRÁVANIE SA ČLOVEKA

2.1 Vymedzenie pojmu a predmet skúmania

Nech sa na ľudskú bytosť pozeráme z akejkol'vek stránky, vždy je treba mať na pamäti jej schopnosť slobodného konania. Zároveň je človek nútený určovať a rešpektovať podmienky svojho konania, pretože by skoro zistil, že nekontrolovaná sloboda prestáva byť slobodou. Konfliktom túžby po slobodnom konaní a vedomím povinností prispôbiť sa požiadavkám ostatných sa zaoberá etika.

Vo všeobecnosti sa etika chápe ako veda o morálke. Názov vedného odboru etika je odvodený od starogréckeho slova „ethos“ označujúceho mrav, obyčaj, charakter alebo spôsob myslenia. Prvotné, veľmi všeobecné chápanie pojmu etika sa postupne ustálilo na používanie slova etika pre filozofickú disciplínu, ktorá sa zoberá mravnosťou a ľudskými mravnými cnosťami.

Odbor etiky je úzko spätý s filozofiou najmä preto, že etika sa zaoberá človekom a vzťahom človeka k spoločnosti, iným, k svetu a k sebe samému tak isto ako filozofia. Etika však taktiež hľadá návody v praxi o tom, ako by sa ľudia mali správať. Zrodila sa v rámci filozofie a dlhodobo bola považovaná za praktickú filozofiu, pretože jej úsilie smerovalo k orientovaniu a regulovaniu praktického života.

Dnes je etika akceptovaná ako samostatná filozofická disciplína zaoberajúca sa vzťahom ľudského správania sa k morálnym normám, ako aj pôvodom a povahou týchto noriem, i zmyslom ľudského života a problémom jeho šťastia (Blecha, 1998).

V chápaní etiky ako samostatnej disciplíny je zakódovaný i jej humanistický rozmer, ktorý sa prejavuje v jej schopnosti riešenia mravného, rozpoznávaní dobrého a zlého. Etika nám napomáha nájsť to, čo skutočne chceme.

Pokiaľ chce človek správne a mravne žiť je pre neho a jeho mravný život bezpodmienečne dôležité zvelaďovanie citu pre hodnoty, ich významnosť a usporiadanie. Etika nás učí objektivizovať vlastné záujmy, byť schopným oslobodiť sa od pokušenia okamihu, usmerňovať vlastný život, nie len hodnotiť dôsledky konania iných, ale aj predvídať následky za naše vlastné činy, za ktoré musíme nieť zodpovednosť (Ondrejková, 2001).

Podľa J. Kárnikovej sa úlohy etiky dajú vymedziť na niekoľko základných bodov. Ide o odhaľovanie a vysvetľovanie zdroja morálky, formovanie etického kritéria, a teda vymedzenie základného hľadiska určujúceho dobro a zlo, formulovanie etických noriem, teda pravidiel ľudského života, formulovanie etických hodnôt, teda obsahu morálky. V súvisi s pedagogikou a psychológiou má etika hľadať a nachádzať cesty, metódy a prostriedky, ktorými je možné napomáhať rozvoju mravných citov, mravného vedomia a mravného správania sa človeka, aj spoločenských skupín. (Kárniková, 1997)

Podľa J. Vajdu môžeme etiku chápať ako „vedu o morálnej činnosti, o morálnych vzťahoch, o morálnom vedomí. V tomto zmysle je to veda nielen o určitom súbore mravných skutkov, ale aj o ich interpretácii“ (Vajda, 1995, s. 32).

Napriek rozdielnosti, niekedy až protikladnosti názorov, etikov niečo spája: „všetci sú presvedčení, že môžeme poznať dobro a zlo, a teda aj vytvoriť základný morálny kódex (Miedzgová, 2003, IV. vydanie, s. 13).

2.2 Princípy morálneho správania sa človeka

V učiteľskej profesii je nevyhnutné riadiť sa princípmi morálneho správania sa človeka. Termín „princíp“ nie je presne vymedzený, označuje sa ním akési všeobecné pravidlo platné pre celú určitú oblasť, z ktorého sa následne odvodzujú ďalšie pravidlá a normy (Vajda, 1993).

Oblasť morálneho správania sa človeka je nesmierne širokou oblasťou a preto je veľmi ťažké dospieť k ucelenému súboru určitých pravidiel. Viacerí autori sa dopracovali k princípom morálneho správania sa z výkladu etických pojmov ako je morálna voľba a čin, dobro a zlo, a pod.

J. Vajda uvádza ako najvšeobecnejšie princípy morálnej praxe človeka princíp humanizmu, princíp spravodlivosti a rovnosti a princíp čestnosti a svedomitosti. Domnieva sa, že tieto princípy pokrývajú všetky dimenzie morálky a je z nich možné ďalej odvodiť všetky ďalšie princípy (Vajda, 1993).

Humanizmus ako morálny princíp

Pojem humanizmus pochádza zo slova „homo“, čo znamená človek a „humanitas“, čo pomenúva ľudskosť. Týmto pojmom ľudia už od dávnych čias označovali túžbu po ľudskosti a úcte k človeku, snahu a odhodlanie bojovať proti zlu rôznymi formami a najmä lásku k sebe a predovšetkým k iným ľuďom. Základom humanizmu je zachovanie si svojej slobody a napomáhanie ľuďom okolo nás. Princíp humanizmu by sme teda mohli nazvať princípom ľudskosti.

Pôvod humánnosti sa zračí v dávnych dejinách, kedy sa ľudia odklňali od nadvlády prírody, následne sa princíp humanizmu uplatnil v rámci slobody a rovnosti len na niektorých jedincov, neskôr na vrstvy spoločnosti. V dnešnej dobe by princíp humanizmu mal byť platný pre každého človeka rovnako. Najlepšie sa o toto vykreslenie v dejinách postaralo kresťanstvo, kde každý človek je si rovný pred Bohom.

Podľa J. Vajdu je princíp humanizmu mnohodomenzionálny. Nevzťahuje sa len na niektoré podoby lásky, ale hovorí o láske k človeku, k národu, ľudstvu celému, hovorí o akceptovaní každej kultúry a etnika. Humanizmus je prejav rešpektu a úcty k iným ľuďom, ich hodnotám a osobnosti. Najvyššou hodnotou humanizmu sa stal ľudský život. V zásade ide o pristupovanie každého človeka k druhému takým konaním, aké by rád prijal. V reálnom svete to však nefunguje tak jednoducho. Po boku lásky sa zrodí často nenávisť a pochybnosti. Napriek tomu, že žijeme v modernej dobe plnej technických pokrokov a technologického rozmachu, mali by sme si stále nájsť „humanistickú cestu“ k iným ľuďom aj celému svetu, pretože ľudskosť je často to jediné, čo robí svet morálnejším a krajším. (Vajda, 1993).

Humanistického princípu by sa mal každý učiteľ vo svojej práci pridržiavať a odrážať sa od neho. Učiteľ je osoba, ktorého prístup a vnímanie sveta by sa mal pretavovať cez jeho lásku k deťom a úctu ku každej jestvujúcej osobnosti.

Princíp spravodlivosti a rovnosti

Princíp spravodlivosti a rovnosti je prenesením princípu humanizmu do inej konkrétnejšej podoby. Predpokladá ekvivalentnosť na dobro či zlo. Tento princíp je veľmi starý, viaže sa až k dobe zrodu morálky ako istej forme duchovného života, k prvotnému stádu. Historici usudzovali, že v ňom existovali rozdielne systémy hodnôt, prvý sa vyznačoval súdržnosťou, bol viazaný sa na „vnútrostádne“ zväzky a charakterizovaný vzájomnou solidaritou členov daného spoločenstva. Stádo bolo ich najvyššou hodnotou.

Druhý systém hodnôt sa viazal k „medzistádnym“ vzťahom, t.j. k iným „stádam“, členom iného spoločenstva. Vládli v ňom odcudzenosť spoločenstiev až vzájomná nenávisť, čiže vedľa seba existovali dve morálky. Jedna platila smerom k svojim, druhá, protikladná prvej, smerom k cudzím.

Prechodom k vyššej forme súžitia ľudí – k rodovej spoločnosti sa mení i situácia morálnych vzťahov. Vylúčením možnosti uzatvárať manželstvá v rámci jedného rodu sa zmenili vzťahy medzi rodmi, prestali byť vzťahmi nepriateľskými. Do popredia sa dostáva nové pochopenie spravodlivosti, známe pravidlom o odplate „talio“. Talio predstavuje určitú formu zrovnoprávnenia, spravodlivosti a vyjadruje zmierenie a usmernenie neobmedzenej neviazanosti, pričom však radilo pristupovať k ľuďom tak, ako oni pristupujú k jedincovi (dnešné: „Oko za oko, zub za zub“).

S rozvojom obchodných stykov sa ľudia dostávali stále viac a viac do vzájomných väzieb, kedy človek sa už nestará len o seba, ale aj o iných. Tým pravidlo o odplate dostáva novú podobu, prerastá do „zlatého“ pravidla mravnosti, ktoré je historickou formou dnešného morálneho princípu: „Čo si sám neželáš, nerob iným!“ alebo „Nerob iným to, čo by si sám nechcel, aby iní robili tebe!“ (Vajda, 1993, s. 45).

Vajda vo svojej knihe uvádza, že zrod princípu spravodlivosti a rovnosti je úzko spätý so zrodom morálnej regulácie medziľudských vzťahov.

V súčasnej spoločnosti sa požiadavka spravodlivosti a rovnosti pretavuje do zabezpečenia rovnakých možností pre každého. Spravodlivosť znamená ochranu práv iných, ich rešpektovanie, vyžaduje brániť krivde, poskytuje rovnaké právo žiť a realizovať sa každému jedincovi a národu.

V princípe spravodlivosti a rovnosti ide i o mieru rozdeľovania pochvál či odsúdení za dobrú či zlú činnosť a tiež o mieru rozdeľovania hodnôt (Vajda, 1993).

Tu nachádzame i vzťah učiteľskej profesii k druhému princípu morálneho správania sa človeka. Učiteľ musí k žiakom pristupovať spravodlivo a objektívne na základe rovnosti. Nemôže žiakov deliť podľa pohlavia či farby pleti. Spravodlivo a bez rozdielu by mal vedieť žiakov ohodnotiť i za ich výkony. Žiaci od učiteľa očakávajú, že pri riešení pedagogických situácií bude predovšetkým objektívny a spravodlivý.

Princíp čestnosti a svedomitosti

Princíp čestnosti a svedomitosti predstavuje súbor požiadaviek na charakter osobnostnej línie chovania jedinca v sociálnom prostredí. Vo svedomitosti nachádzame disciplinovanosť a sebadisciplinovanosť v prístupe k plneniu povinností. Svedomitosť znamená dochvilnosť, presnosť v plnení povinností, angažovanosť na strane dobra proti zlu v spoločnosti, tiež principiálnosť, čiže neuhýbanie problematickým situáciám a je aj rozhodnosťou v riešení každej situácie.

Čestnosť alebo poctivosť odmieta dvojtvárnosť, je otvorenosťou, pravdovravnosťou a odmietnutím klamu. Vyžaduje od nás mravnú čistotu vo všetkých mravných dimenziách človeka. Angažuje sa za ľudskosť, predpokladá kritickosť k iným, aj k sebe samému. Odmieta rodinkárstvo, falošné kamarátstva a falošnú solidaritu. Je umením hodnotenia a sebahodnotenia (Vajda, 1993). V tomto pohľade sa stretávame s prienikom princípov morálneho správania sa ľudí a takisto ďalšou ich aplikáciou na osobnosť učiteľa.

Na základe princípu čestnosti a svedomitosti musí učiteľ k svojej práci pristupovať svedomito, to znamená, musí si plniť úlohy stanovené nadriadenými, úlohy, ktoré mu vyplývajú zo samotného povolania, ako i úlohy, ktoré si zadal sám. Musí sa na vyučovania dôsledne pripravovať. Čestnosť ako jedna zo základných hodnôt morálky učiteľa podmieňuje i k ľudskému, objektívnemu a poctivému hodnoteniu iných.

3 MORÁLKA AKO SPOLOČENSKÝ JAV

Je známe a predpokladané, že ľudské konanie sa neskladá len z úžitkovej stránky, ale jej neoddeliteľnou súčasťou je stránka hodnotová. Ľudské konanie je od počiatku vekov ovplyvňované ľudskými potrebami a záujmami, ktoré človeka vedú vpred pre naplnenie svojich snov a cieľov. K týmto cieľom sa človek môže dostať jedine výberom svojich priorít a následným konaním, vďaka ktorému sa k cieľu môže priblížiť, ako človek však vie čo je správne alebo naopak nie? Kto rozhodol o tom, akým meradlom sa konanie bude hodnotiť? Ku každému ľudskému konaniu, okrem svojej vôle a slobody, je potrebné nastoliť určitú normu. Obvykle sa hľadá taká norma, alebo súbor noriem, o ktorej by sa nedalo pochybovať.

Súbor názorov na normy konania, ideálov alebo tradícií, ktoré sa nimi riadia a o ktorých sa hovorí v spoločnosti, je morálka. Morálka v spoločnosti určuje a posudzuje, čo pokladať za nemravné a, naopak, mravné. Morálka neuznáva žiadne trestné sankcie, využíva na hodnotenie a posúdenie jedine prirodzenú verejnú mienku. (Blecha, 1998)

Základný pojmový aparát, ktorý morálka využíva sa skladá zo štruktúry tvorenej pojmami ako je zlo, dobro, nesprávne, správne a pod. Morálka sa odráža vo formovaní rôznych osobností človeka na základe jeho vlastného konania, na základe neho sa vytvárajú vzťahy medzi ním a ostatnými existujúcimi bytosťami, ľuďmi. Práve preto morálku charakterizujeme ako spoločenský jav. Vedomý vplyv bytosti na inú bytosť je možný jedine u ľudí, pretože na základe nášho správania a vyslovených názorov dokážeme ovplyvňovať nie len dosahovanie svojich vlastných cieľov, ale aj ostatných ľudí v našom okolí, či už priamo vedome, alebo nevedome.

Za základ morálky sa pokladá pravda, a to pravda voči sebe i ostatným a z nej sa odvodzuje morálne správanie, konanie ako je poctivosť, statočnosť, spravodlivosť. Nepravda naopak vyvoláva konanie negatívne. Tak podporuje aj nemorálnu spoločnosť, ktorá je v rozpore s demokraciou (Kárníková, 1997)

Morálka nabáda človeka k daným normám správania, ktoré by mal dodržiavať. Tieto normy a pravidlá sa vždy viažu k momentálnemu času a priestoru, danej dobe, vždy však odrážajú a majú na zreteli tie normy, ktoré boli dané už v dobách minulých, a teda vytvárajú určitý stereotyp, ktorý nie je vytvorený od základov ľudstva, ale je „len“ pozmenenou verziou pravidiel a noriem daných v rôznych etapách minulosti ľudstva.

3.1 Funkcie morálky a jej štruktúra

Morálka ako spoločenský jav ovplyvňuje každú oblasť života. Je základom pre každé praktické konanie človeka, a preto je veľmi zložitú zosumarizovať všetky jej funkcie.

J. Vajda v svojej knihe *Etika* vyšpecifikoval ako jednu zo základných funkcií morálky jej regulatívnu funkciu. Jej úloha spočíva v morálnom začlenení človeka do spoločnosti, a teda ovplyvňuje a usmerňuje človeka a jeho správanie v sociálnej skupine.

Typicky určenou funkciou je hodnotiaceo-imperatívna funkcia, pri ktorej hodnotenie prechádza do normy (imperatívu) automaticky a norma je svojim spôsobom i hodnotením. Osvojovať si morálne skutočnosť predstavuje hodnotovo-imperatívny spôsob osvojovania si sveta u každého človeka.

Hodnotovo-orientačná funkcia slúži ako pomocník pri orientácii v hodnotovej sfére. Napomáha človeku pri rozlišovaní a rozhodovaní sa medzi „dobrým“ a „zlým“, „humánnym“ a „nehumánnym“. Poukazuje na to, ktorým hodnotám dať prednosť a ktoré naopak vôbec nezvažovať.

Poznávacia funkcia značí, že hodnotenie je poznaním významu. Imperatív nespochybniteľne vychádza z empirie, a teda i z poznania. V poznávacej funkcii ide o hľadanie správneho konania.

Prognostická funkcia umožňuje odhalenie želateľnej, ideálnej línie správania sa. Zobrazuje sa pomocou citov, motívov, želaní a túžob.

Charakteristickou funkciou pre morálku je tiež motivačná funkcia, ktorá usmerňuje ľudské chovanie.

K napĺňaniu svojho poslania, a teda k sprostredkovaniu svojich prostriedkov od človeka k inému človeku, musí morálka plniť i komunikatívnu a informatívnu funkciu. Vďaka nim sa človeku darí udržiavať mravný kontakt medzi sebou navzájom a ovplyvňovať svojimi názormi a poznatkami aj ľudí, ktorí žijú v jeho okolí. Poznanie a hodnotenie slúži pre človeka ako cesta do morálneho sveta iných ľudí, napomáha k vnímaniu jeho hodnôt, motívov jeho konania, či duchovného a citového vnímania okolia a tak sa človek sám stáva hodnotnejším, skúsenejším a vnútorne bohatším.

Toto pôsobenie na iných ľudí smeruje k ďalšej funkcii morálky, ktorou je výchovná funkcia. Výchovná funkcia učí človeka mravne konať a tým ho formuje. Na jej existencii

sa podieľa každá z vyššie spomenutých funkcií, ktoré tvoria tzv. živý organický celok (Vajda, 1995).

Morálkou sa zaoberajú aj etici, keďže morálka a etika sú úzko späté. Ako základné elementy štruktúry morálky vyčlenili: morálnu činnosť, morálne vzťahy a morálne vedomie.

Morálna činnosť sa od obyčajných činností, tzv. operácií odlišuje prítomnosťou voľby a slobodného, dobrovoľného konania. Keďže následne nesieme zodpovednosť za naše konanie, na mieste je otázka, ako konať a aké prostriedky na dosahovanie nášho zámeru použiť, aby sme zostali v medziach mravného konania. J. Vajda zaznamenal čerpaním z histórie poznatky, ktoré jasne hovoria o tom, že cieľ podmieňuje charakter prostriedkov a prostriedky podmieňujú cieľ. Aby bola činnosť morálna je potrebné, aby bol morálny tak motív, ako i následok konania.

Morálne vedomie znamená vzťah človeka k spoločnosti, k svetu, k iným ľuďom aj k samému sebe. Je zakorenený v morálnom vedomí spoločnosti, a teda vo vedomí každého človeka individuálne. Ako súčasť mravného vedomia označujeme prvky ako sú: mravné city, ktoré označujeme ako základnú zložku a mravné normy, ktoré určujú líniu konania a správania sa človeka. Do morálneho vedomia človeka patria mravné city, mravné normy prevyšujúce svoje jestvovanie do noriem a princípov, hodnoty, motivácia, svedomie a vedomie povinnosti – úzko späté pojmy s hodnotami a hodnotovou orientáciou. Hodnotenie určuje súlad konania s normami a ideálmi. Sebahodnotenie nadväzuje na mechanizmus svedomia, je inštrumentom sebakontroly. Svedomie tvorí v psychike človeka mravný záväzok, vďaka ktorému sa človek svojvoľne rozhodne podriadiť svoje potreby hodnotám, ktoré sú všeobecne určené.

Morálne vzťahy sú základom spoločnosti a jej morálky. Vzťahy medzi ľuďmi sú najprirodzenejšou súčasťou komunikácie a existencie ľudí v sociálnom prostredí. Vďaka morálnym vzťahom sa dokážu mravné hodnoty fixovať a prenášať do reálneho stavu spoločnosti a práve oni napomáhajú udržaniu mravných hodnôt, sociálnych vzorov, mravnej spoločnosti či životného štýlu. Vytvárajú určitú morálnu atmosféru v spoločnosti, ktorá priamo ovplyvňuje ľudí a ich preferencie. Ľudia sa do morálnych vzťahov rodia a zotrvávajú v nich po celý život (Vajda, 1995).

3.2 Pohľad niektorých osobností na pojem morálky

Termín „morálka“ je odvodený z latinského prekladu starogréckeho slova „ethos“, čo v preklade znamená charakter, vlastnosť, chovanie, mrav, tiež zákon, predpis a vnútornú podstatu. Latinský výraz pre „ethos“ je „mos“. Popri pojmu „morálka“ sa v slovenčine vyskytuje i pojem „mravnosť“. Viacerí teoretici zastávajú názor, že obidva termíny sú synonymné. Avšak Hegel medzi nimi rozlišoval, hovoril o vývoji objektívneho ducha. Uvádzal, že duch prechádza tromi stupňami vývoja – právom, mravnosťou a morálkou. Iní autori tak chápu morálku ako morálne vedomia, t.j. istú formu duchovného života spoločnosti, mravnosť zase spájajú so zvykmi, obyčajami a činmi, t.j. prvkami správania sa v praxi.

Ján Vajda charakterizuje morálku ako označenie spoločenského javu charakterizujúceho ľudské vzťahy, vedomie, činnosť z aspektu dobra a zla. A mravnosť zase charakterizuje ako isté správanie, dospieva však k synonymnému používaniu týchto pojmov (Vajda, 1993).

Podľa A. Ondrejkovej označujeme morálkou „premenlivý, historicky a kultúrne podmienený súhrn zvykov, názorov, ideálov, pravidiel, noriem a hodnotiacich súdov, ktorými sa ľudia riadia v praktickom mravnom konaní“ (Ondrejková, 2001, s. 6).

Podľa V. Gluchmana „morálka je aktuálny stav mravného vedomia jedincov, ktorý sa prejavuje cez ich rozhodovanie, správanie a konanie“ (Gluchman, 1994. s. 11).

Morálka je súhrn kladných hodnôt ako česť, osobná dôstojnosť, spravodlivosť, úcta k iným, ohľaduplnosť a láska v našich činoch. Toto sú kladné hodnoty, ktoré vyznávame a usilujeme sa o ne vo svojom živote. Dostatok morálky vytvára silu, nedostatok zasa slabosť (Miedzgová, 2003, IV.vydanie).

3.3 História morálky v etapách dejín ľudstva

Všetky prístupné zdroje histórie dokazujú, že formovanie morálky nebolo náhle, ale naopak dlhotrvajúce a postupné. Prvotné prejavy morálky sa vytvárali inštinktívne, boli to jednoduché nezaznamenané pravidlá, ktoré ovplyvňovali už dobu bez rodov a kmeňov.

Práve pri ich vznikaní sa začali tieto pravidlá deliť a meniť, pričom bola morálka vyseparovaná ako osobitná forma spoločenského vedomia.

Morálka sa od počiatkov až dodnes osvojovala a formovala vďaka tradíciám a zvyklostiam, empirickým skúsenostiam. Pojmy „dobro“ a „zlo“ sa formovali oveľa neskôr, ako základ morálky, cestou k ich vytvoreniu boli skúsenosti ľudí k tomu, čo pre nich bolo osožným a čo naopak nie.

Priamo a jednoducho charakterizoval svoje názory na vývoj morálky v rôznych etapách dejín ľudstva Ján Vajda. Podľa jeho názoru sa pojmy „dobro“ a „zlo“ rovnako ako pojmy priateľstvo, rovnosť ako aj pocity solidarity a prosociálnosti zrodili v duchovnej sfére rodových spoločností. Podľa Jána Vajdu sa to všetko odohrávalo ešte skôr ako sa človek vôbec odčlenil od prírody, v období, keď ľudia ešte nerozpoznávali vnímanie a plánovanie svojich činov, následkov za ne, ani činov samotných, vzhľadom na pripisovanie všetkých dôležitostí za odohrané deje prírode.

Ďalším schodom v obdobiach morálky sa stalo obdobie vzniku súkromných vlastníctiev a pozemkov, kedy sa ľudia odklonili od súžitia s prírodou a naopak si postupným spôsobom začali vytvárať svoje vlastné pravidlá. Práve vďaka odkloneniu od prírody vznikol v rámci morálky nový vzťah „otrok - slobodný človek“. V rámci tohto vzťahu a hodnôt ľudí sa antická spoločnosť ohradila k vytváraniu dvoch úplne odlišných morálnych pravidiel nastavených pre dve skupiny obyvateľstva.

Pravidlá antickej spoločnosti by sa dali reflektovať ako vyzdvihovanie jednej skupiny ľudí, a preto sa za ideál vo vyššej, slobodnej antickej spoločnosti považovali striedmosť, múdrosť, vernosť štátu a smerovanie k mravnej dokonalosti. Morálnym ideálom pre vrstvy nižšie sa považovala len pracovitosť a najmä poslušnosť.

Ako je známe v stredoveku bola spoločnosť hierarchizovaná s vedením k ochrane a službe. Každý človek v období stredoveku mal na základe hierarchie určenú „nejakú“ hodnotu. Táto hodnota ho priradzovala k určitej skupine z dvoch kategórií ľudí. Prvou skupinou boli poddaní, ktorých najväčšou výsadou bola záväzne daná cnosť telesnej práce. Ako známe a základne cnosti feudálnej spoločnosti sa spomínajú: vernosť, štedrosť, stavovská čnosť, povinnosť brániť svojich poddaných a pod. Obdobie stredoveku bolo prvým obdobím kedy sa vyskytol v dejinách mravný kódex. Jeho znenie však nechráni všetkých, ale len jednoduchými pravidlami stanovuje správanie členov každého stavu k svojmu ochrancovi, aj jemu pridelenej sociálnej skupine.

Novovek sa stal krokom v dejinách, ktorý odstránil osobnú závislosť ľudí. Rozvoj hospodárstva otvára cestu k zmene podôb pôvodnej morálky. Charakteristickým pre novovek je spotrebiteľský spôsob život, orientuje sa na osobný úspech. Každá sociálna skupina má právo na vytvorenie svojich morálnych noriem. (Vajda, 1995).

4 PROFESIJNÁ ETIKA, PROFESIJNÁ ETIKA UČITEĽA

4.1 Profesijná etika

Profesijná či profesionálna etika ako etika určitého povolania patrí do aplikovanej etiky. Je to normatívna etika aplikovaná na konkrétnu profesiu. Jej dôležitosť sa objavuje už v renesancii spolu so vznikom cechov stanovujúcich si isté morálne pravidlá pre svoju činnosť. K najstarším profesijným etikám patrí lekárska etika. Hippokrates, známy grécky lekár, formuloval etické pravidlá lekára a jeho správania sa, ktoré sa stali časťou „Hippokratovej prísahy“, ktorú dodnes skladajú absolventi medicíny. S rozvojom spoločnosti sa postupne tvorili kódexy konkrétnych profesií.

Dôležitosť etiky profesií v súčasnosti je založená na závislosti spoločnosti na technológiách, ale hlavne na špecifikácii činnosti a práce ľudí. Súvisí s existenciou rôznych povolaní a zdôrazňovanej požiadavke spravodlivého rozhodovania odborníkov o budúcnosti ľudstva.

A. Ondrejková uvádza, že pre charakterizovanie etických aspektov výkonu profesii je nutné vymedziť definíciu často synonymne chápaných pojmov profesia a povolanie.

Podľa B. Sutora je profesia „istý typ činnosti, ktorý je výsledkom nevyhnutnej delby práce a teda určitej kategorizácie ľudských činností, ktorý predpokladá dostatočne overenú a uznanú kvalifikáciu“ (Ondrejková, 2001, s. 57).

Ondrejková ďalej charakterizuje pojem povolanie nielen ako uplatňovanie získaných vedomostí a schopností, ale aj ako zverenie cti, poslanie odovzdávať zverené hodnoty ďalším ľuďom. Uvádza, že činnosť, ktorý vyplýva z určitého povolania má prinášať vnútorné uspokojenie, intelektuálnu či mravnú sebarealizáciu. Výkon povolania vyžaduje spojenie racionálnych alebo emocionálnych aspektov, a taktiež je spojený s istou spoločenskou prestížou. Pre výkon povolania sú okrem právnych požiadaviek stanovené aj požiadavky etickej povahy.

Pojmom „profesia“ označuje Ondrejková odbornosť ako najvyššiu úroveň intelektuálnej zručnosti, technickej zručnosti a spoločenskej užitočnosti. V spoločenskej teórii sa týmto pojmom označujú kladné vlastnosti, vrátane morálnych kvalít.

Základnými charakteristikami istej profesie je jednak príslušný výcvik, ako aj určitý stupeň intelektuálnosti. Ďalšou charakteristikou je dôležitosť a nenahraditeľnosť profesie.

Pod pojmom príslušný výcvik sa pritom myslí príslušné vzdelanie či zručnosti, ktoré sú podmienené dokladom o získanej kvalifikácii. Istý stupeň intelektuálnosti je podmienkou prípravy na profesionálnu dráhu, ide o to, že i v profesiách, kde je v popredí fyzická zdatnosť, musí byť odborník schopný poskytnúť i rady, o ktorých laici nevedia alebo im nerozumejú. Nenahraditeľnosť profesie v sebe nesie fakt, že spoločnosť sa bez odborníkov nezaobíde.

Medzi typické črty profesie patrí združovanie do profesijných organizácií, ktoré, splnomocnené zákonom, chránia záujmy svojich členov, stanovujú si a presadzujú spoločné ciele, motivujú svojich členov k disciplíne.

Ďalšou črtou je autonómnosť rozhodovania a špecializovanej pracovnej činnosti. Od odborníkov sa očakáva vysoká miera samostatného, rozvážneho a kompetentného úsudku.

Azda najdominantnejšou črtou profesie je vytváranie hodnôt, alebo hodnotových postojov a ich zohľadňovanie pri práci a sprostredkovaní služieb v záujme udržania dobra spoločnosti (Ondrejková, 2001).

V dnešnej dobe je ľubovoľná činnosť riadená platnými zákonmi. Tak i mnohé profesie si tvoria svoje vlastné etické pravidlá vo forme etických kódexov, na ktoré upozorňujeme v prvej kapitole tejto práce.

4.2 Učiteľská etika a jej predmet skúmania

Povolanie učiteľa je jedno z najťažších povolaní vôbec. V učiteľskom povolaní sa do popredia stavajú mnohé etické i morálne problémy, ktoré učiteľ musí riešiť. V porovnaní s inými profesiami sa profesia učiteľa líši v tom, že žiak si nevyberá učiteľa dobrovoľne (a naopak), ale stáva sa jeho „klientom“ na základe zákonnej povinnosti.

S pojmom učiteľská etika úzko súvisí aj pojem pedagogická etika. Viacerí autori tieto dva pojmy pokladajú za synonymné, pričom Gluchmanová konštatuje, že tieto dva pojmy nemôžeme úplne stotožňovať, keďže „pedagogická etika je pojem širší (pretože môže obsahovať etiku učiteľa, ale aj vychovávateľa, majstra, inštruktora a pod.) a súčasťou pedagogickej etiky je teda učiteľská etika, ktorú v žiadnom prípade nemožno stotožňovať a zamieňať s etickým kódexom“ (Gluchmanová, 2011, s. 180).

Učiteľská etika skúma etické a morálne aspekty učiteľskej praxe vo výchovno-vzdelávacom procese. Takisto upriamuje svoju pozornosť na morálne vlastnosti učiteľa, na jeho schopnosť morálneho uvažovania, správania, konania a rozhodovania, ako aj na schopnosť učiteľa niesť zodpovednosť za svoje konanie a rozhodnutie.

Predmetom etiky profesia učiteľa sú charakterové vlastnosti a pedagogicko-psychologické kompetencie učiteľa zohrávajúce významnú rolu v pedagogickej činnosti, najmä vo vzťahu k študentom, nadriadeným, kolegom, rodičom, teda všetkým subjektom, s ktorými prichádzajú učitelia do kontaktu počas vykonávania profesie.

Učiteľská etika sa venuje i analýze etických a mravných problémov učiteľského povolania a to tak, že hľadá konkrétne riešenia či poskytuje určité návody na riešenia daných problémov. Učiteľská etika v nadväznosti na to formuje aj etický kódex učiteľa a učiteľského povolania (Gluchmanová, 2011).

Gluchmanová zastáva názor, že „etický a morálny rozmer učiteľského povolania by mal spočívať v prvom rade vo vzájomnom vzťahu učiteľa a žiaka či študenta, pretože učiteľ ako zrelý a zodpovedný mravný subjekt by mal k nim pristupovať ako k morálne rovnocenným bytostiam, prejavovať im rešpekt a úctu, ktorú si zaslúži každá jedna ľudská bytosť“ (Gluchmanová, 2011, s. 178). Autorka tiež zdôrazňuje potrebu venovať sa problematike učiteľskej etiky v slovenskom prostredí vo väčšej miere a tým prispieť k rozvoju učiteľskej etiky ako odvetvovej profesijnej etiky, pretože táto oblasť zaostáva za súčasnými trendmi rozvíjanými odbornou verejnosťou vo svete.

4.3 Niektoré koncepcie učiteľskej etiky

Existuje niekoľko koncepcií učiteľskej etiky, známych aj menej známych. Spôsoby riešenia daných edukačných problémov sú rôzne, ale môžu napomôcť širšej diskusii venovanej potrebe rozpracovania učiteľskej etiky v slovenskom prostredí.

Mnoho autorov eviduje odsúvanie etickej a morálnej stránky pôsobenia učiteľa na okraj záujmu, čoho príčinou je i nízke uvedomovanie si týchto hľadísk profesie medzi samotnými učiteľmi.

„Profesijná morálka učiteľov podľa W. Brezinku“ bola prvou prácou po roku 1989 venujúcou sa problematike etiky profesie učiteľa. Brezinka sa na profesijnú morálku pozerá v medziach filozofie výchovy, preto tam dominujú otázky, úlohy, povinnosti učiteľa v rámci cieľov výchovy. Autor sa zameriava na etické a morálne hľadiská práce učiteľa, na jeho správanie, schopnosti, znalosti či postoje. Ďalej zdôrazňuje dobrý étos tohto povolania. Základnou pravidlom je podľa neho: „Konaj dobré a vyhýbaj sa zlému.“ Brezinka vyzdvihuje sebakontrolu učiteľa, je presvedčený o potrebe profesijnej morálky v práci učiteľa, ktorej súčasťou by mal byť i morálny kódex uznaný všetkými učiteľmi.

Brezinka vo svojej koncepcii nekladie na učiteľa neprimerané morálne požiadavky ako napr. Campbellová, ktorá sa vo svojej koncepcii zameriava na učiteľov, ktorí sa nachádzajú na vyššom stupni etického poznania. Brezinkova profesijná etika má za cieľ pomôcť učiteľom zorientovať sa v každodenných praktických morálnych problémoch.

„Koncepcia pedagogickej etiky J.S.Kotigera a V.J.Čamlera“ bola skoncipovaná ešte v 80. rokoch 20. storočia. Ich koncepcia berie učiteľstvo nielen ako profesiu, ale taktiež ako spôsob života. Obsahuje množstvo univerzálnych podnetov a tvrdení o morálnych požiadavkách profesie učiteľa. „Pod pedagogickou morálkou chápem historicky vyvinutý systém predpisov, noriem a hodnotiacich úsudkov, ktoré regulujú správanie sa učiteľa v jeho profesijnej činnosti“ (Gluchmanová – Gluchman, 2008, s. 112). Kotiger a Čamler venovali svoju pozornosť aj vzťahom učiteľa k rodičom a tiež k ostatným subjektom ovplyvňujúcim výchovu dieťaťa.

Prínosom koncepcie autorov Kotigera a Čamlera je poukázanie na význam vzájomnej úcty medzi učiteľom a žiakom, ako i dôraz kladený na samotnú osobnosť učiteľa. Ich názory síce súvisia s obsahom učiteľskej etiky, no nedostatkom je, že sa hlbšie nezaoberajú dôsledkami toho, čo je správne a čo nesprávne vo výchovno-vzdelávacom

proces. Je to aj vplyvom socializmu, doby, kedy výchovný vplyv bol podriadovaný politickým a ideologickým cieľom. Ale napriek tomu, spĺňa koncepcia tejto dvojice autorov porovnateľné kritériá so súčasnými koncepciami.

V. Gluchman upriamuje pozornosť na fakt, že viacero koncepcií zdôrazňuje morálne požiadavky a povinnosti učiteľa, ktoré sú ovplyvňované iba na spokojnosťou žiakov, a preto sú tieto požiadavky neobjektívne a prehnané. „Určite by učiteľ mal byť mentálne i psychicky zrelá osobnosť s prevahou pozitívnych čŕt a emócií, s kladným vzťahom k deťom a k svojej práci, ale nemožno od nej očakávať, že bude plniť predstavy a ideály mravne dokonalej osobnosti“ (Gluchmanová – Gluchman, 2008, s. 116).

ZÁVER

Cieľom bakalárskej práce bolo poukázať na dôležitosť profesijnej etiky v práci učiteľa a jej podrobné rozpracovanie. Práca sa vo svojich štyroch kapitolách zameriavala na definíciu pojmov etika a morálka a ich súvis s výchovno-vzdelávacím procesom podčiarkujúc pri tom ich nesmiernu dôležitosť. Kríza učiteľskej profesie a jej neatraktívnosť v súčasnosti si vyžadujú diskusiu odbornej verejnosti, ako i samotných učiteľov.

Problémom etického a morálneho pohľadu na osobnosť učiteľa je skutočnosť, že sa takýto pohľad sústreďuje najmä a len na žiaka ako subjekt výchovno-vzdelávacieho procesu. Je však dôležité nevynímať z tohto pohľadu i samotného učiteľa, jeho práva, potreby a istoty. Dúfajme, že Slovenská komora učiteľov bude hájiť záujmy učiteľov a i jej zásluhou sa začne meniť pohľad spoločnosti na profesiu učiteľa.

Každý učiteľ by však mal prispieť k uvedomeniu si dôležitosti jeho povolania v prostredí širokej verejnosti hlavne svojím prístupom k práci a svojim správaním. Učiteľ by sa mal správať v súlade s etickými normami platnými v celej spoločnosti. V tomto psychicky náročnom povolaní by mal pristupovať ku svojim žiakom i iným subjektom výchovno-vzdelávacieho procesu predovšetkým ľudsky a empaticky, mal by byť vzorom a príkladne odovzdávať hodnoty a normy. Uvedomujúc si veľmi dôležitú úlohu, ktorú sám zohráva v živote svojich žiakov, mal by ich nielen odborne vzdelávať, ale i vychovávať, robiť z nich lepších ľudí. Všetci učelia ako tvorcovia lepšej prítomnosti i budúcnosti by mali vykonávať svoju profesiu s láskou, keďže nie je len povolaním, ale i poslaním. Vystupuje tu do popredia i samovzdelávanie učiteľa, neustála snaha sa zlepšovať, hľadať nové, tvorivé metódy učenia.

Je však potrebné, aby sa problémom profesijnej etiky učiteľa venovala pozornosť nielen medzi študentmi učiteľstva a samotnými učiteľmi, ale aby zlepšenie pedagogickej práce a podpora samotných pedagógov bola primárnou úlohou politiky našej krajiny.

Zoznam bibliografických odkazov

- BLECHA, I. a kol. 1998. *Filosofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998. 463 s. ISBN 80-7182-064-4.
- GLUCHMAN, V. 1994. *Úvod do etiky*. Prešov: Univerzum, 1994. 182 s. ISBN 80-967001-2-X.
- GLUCHMANOVÁ, M. GLUCHMAN, V. 2008. *Učiteľská etika*. Prešov: FF Prešovskej univerzity, 2008. 234 s. ISBN 978-80-8068-808-0.
- JANOTOVÁ, H. a kol. 2005. *Profesijná etika*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. 96 s. ISBN 80-86861-43-0.
- KAČÁNI, V. a kol. 1999. *Základy učiteľskej psychológie*. Bratislava: SPN, 1999. 214 s. ISBN 80-0802-830-0.
- KARIKOVÁ, S. 1999. *Osobnosť učiteľa*. Banská Bystrica: PF Univerzity Mateja Bela, 1999. 112 s. ISBN 80-8055-239-8.
- KASÁČOVÁ, B. 2004. *Učiteľská profesia v trendoch teórie a praxe*. Prešov: Metodicko-pedagogické centrum v Prešove, 2004. 85 s. ISBN 80-8045-352-7.
- KÁRNIKOVÁ, J. 1997. *Etika v podnikaní a řídicí práci*. Praha. Vysoká škola ekonomická, 1997, 136 s. ISBN 80-7079-524-7.
- KOSOVÁ, B. 1998. *Vybrané kapitoly z teórie personálnej a sociálnej výchovy*. Banská Bystrica: PF UMB, 1998. ISBN 80-8055-200-2.
- KUDLÁČOVÁ, B. 2002. *Etika a osobnosť učiteľa*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2002. 119 s. ISBN 80-89074-15-4.
- MIEDZGOVÁ, J. 2003. *Základy etiky*. Štvrté vydanie. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá, 2003. 111 s. ISBN 20-10-00241-0.
- MRÁZ, J. 2006. *Filozofia etiky, mravnej výchovy a profesnej etiky*. Prvé vydanie. Prievidza: Nakladateľstvo Mráz, 2006. 93 s. ISBN 80-969545-5-5.
- ONDREJKOVÁ, A. 2001. *Etika profesie*. Prvé vydanie. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, 2001. 96 s. ISBN 80-8055-566-4.

PRŮCHA, J. 2002. *Učitel - Současné poznatky o profesi*. Praha: Portál, 2002. 160 s. ISBN 80-7178-621-7.

TUREK, I. 2014. *Didaktika*. Bratislava: Mloks, 2014. 131 s. ISBN 978-80-8101-376-8.

VAJDA, J. 1993. *Etika*. Nitra: Vydavateľ Enigma, 1993. 177 s. ISBN 80-85471-13-2.

VAJDA, J. 1995. *Etika*. Nitra: Vydavateľ Enigma, 1995. 203 s. ISBN 80-85471-23-X.

Internetové odkazy:

Ekonomická fakulta UMB – Etický kódex

<<http://www.ef.umb.sk/index.asp?uid=519>> [cit. 2015-02-14]

Slovenská komora učiteľov

<<http://www.komoraucitelov.org/sekcia-6-kodex.html>> [cit. 2015-02-14]

Wikipédia – Etický kódex

<http://sk.wikipedia.org/wiki/Etický_kódex> [cit. 2015-02-14]